

Mladen Friganović:

**DEMOGRAFIJA — STANOVNIŠTVO
SVIJETA**

Školska knjiga, Zagreb 1978.

Složeni demografski i socio-ekonomski problemi suvremenog svijeta nameću potrebu stalnog praćenja i istraživanja demografskih pojava i procesa. Tu potrebu potenciraju velike razlike koje postoje u demografskim značajkama i tendencijama suvremenog svijeta, uz istovremeno velike razlike u stupnju društvene i ekonomske razvijenosti. Nova knjiga dr. Mladena Friganovića, redovnog profesora Prirodoslovno matematskog fakulteta u Zagrebu i autora brojnih demografsko-regionalnih studija, vrijedan je prilog upoznavanju specifičnosti kao i općih, zajedničkih značajki zemalja suvremenog svijeta. Knjiga predstavlja drugo, prerađeno i prošireno izdanje knjige »Socijalna geografija — Stanovništvo svijeta« publicirane 1968. godine.

U skladu s općim pristupom sociogeografskim istraživanjima, autor polazi od analize bitnih značajki prostornog razmještaja stanovništva i razvoja naseljenosti na zemlji, da bi se detaljnije zadržao na obradi ukupnog i strukturnog kretanja stanovništva ne samo u svijetu već i u Jugoslaviji. Odnos stanovništva prema prirodnoj i društvenoj okolini, razrađen je u poglavlju o stanovništvu i geografskom okolišu. Završna razmatranja koncipirana su kao razmišljanja i predviđenja budućih temeljnih demografsko-geografskih i socio-demografskih implikacija kretanja stanovništva u budućnosti.

Autor je knjigu podijelio u pet poglavlja, pored Uvoda i Predgovora na početku knjige i statističkih tabela (priloga) i opsežnog popisa relevantne literature na kraju knjige. U Uvodu podvlači da sociogeograf kao i demograf »treba da pridonose proučavanju i poznavanju stanovništva kao elementa prostora i vremena, te kao modifikatora i faktora prostora i vremena«. U tom kontekstu ističe da geografa u proučavanju stanovništva prvenstveno interesira studij populacijske situacije i studij prostorne pokretljivosti stanovništva, uz primjenu općih metoda znanstvene analize, a posebno specifičnih geografskih me-

toda populacijske karte, prostorni dijagrami i sl.).

Prvo poglavlje pod naslovom »Geografski razmještaj stanovništva na Zemlji« ujedno je, kako u predgovoru ističe autor, uvod u potpunije razumijevanje kretanja i strukture stanovništva svijeta u prošlosti i sadašnjosti. Polazeći od općeg pregleda značajki geografskog razmještaja stanovništva na Zemlji, autor razmatra određivanje gustoće naseljenosti; analizira tzv. prenaseljene prostore, prostore srednje naseljenosti, rijetko naseljene prostore i nenaseleone prostore, da bi poglavlje završio razmatranjem o nužnosti ravnomjernijeg razmještaja stanovništva.

Drugo poglavlje »Razvoj naseljenosti na Zemlji« sadrži razmatranja o kretanju stanovništva od početka 19. stoljeća u kontinentalnim i međukontinentalnim razmjerima, s osvrtom na pojedine zemlje svijeta (neke evropske zemlje i SAD) kao i Jugoslaviju. Razmatra karakteristike i specifičnosti tzv. procesa demografske revolucije u razvijenim i nedovoljno razvijenim zemljama, te u pojedinim dijelovima naše zemlje. Slijedi prikaz kretanja naseljenosti svijeta od velikih geografskih otkrića do kraja 18. stoljeća, te naseljenosti prije velikih geografskih otkrića (prostori starih civilizacija, primjeri iz srednjovjekovne Evrope i Azije).

Treće poglavlje pod naslovom »Dinamika i struktura stanovništva svijeta« centralno je i najopaženije poglavlje ove knjige koje sadrži dobro sistematizirana opća i metodološka razmatranja o kretanju i strukturi stanovništva potkrijepljena konkretnim primjerima pojedinih zemalja i Jugoslavije (pojedinih republika i pokrajina). Polazi od općih značajki komponenti prirodnog kretanja stanovništva i pokazatelja pogodnih za njihovu analizu. Migracije stanovništva uvodi u izlaganje preko tzv. općeg (ukupnog) kretanja stanovništva, da bi mogao prikazati tipove stanovništva koji impliciraju istovremeni utjecaj prirodnog kretanja i migracija (egzodusni tipovi, imigracijski tipovi). U tom je okviru dat kratak prikaz tj. osvrtno na projekcije stanovništva u smislu općih metodoloških napomena. Na izlaganje ove građe logički se nastavlja razmatranje struktura stanovništva relevantnih za geografska proučavanja. Autor analizira regionalne (kontinentalne) razlike u dobnospolnoj strukturi, potkrepljujući opće podatke podacima nekih zemalja, prvenstveno preko prikaza tipičnih

dobnih piramida i tzv. triangularnog dijagrama. Istovremeno ukazuje na opće determinante dobne strukture, na njihovu diferenciranost po pojedinim područjima, ovisno o specifičnim obilježjima etapa demografskog i društveno-ekonomskog razvoja, političkih činilaca i ostalih eksternih činilaca koji mogu uvjetovati veće ili manje deformacije u dobnospolnoj strukturi. Zatim daje osvrt na neke opće i regionalne značajke ekonomske strukture stanovništva te ostale relevantne društvene strukture (etničku, religijsku i sl.). Posebno mjesto u ovom poglavlju zauzimaju izlaganja autora o migracijama stanovništva kao komponenti ukupnog kretanja stanovništva i kao demografskom procesu posebno interesantnom za geografska istraživanja. Prvo autor razmatra unutrašnje migracije: sezonsko kretanje, dnevna migracija, definitivno preseljavanje i s tim u vezi metode proučavanja unutrašnjih migracija. Vanjske migracije prikazuje i analizira preko pregleda tzv. dijaspora u prošlosti, selidbenih veza Starog i Novog svijeta, interkontinentalnih migracija nakon drugog svjetskog rata. Novije evropske migracije radne snage privukle su, također, pažnju autora. Ovo poglavlje autor završava osvrtom na populacijsku politiku i njezine karakteristične tipove u područjima s različitim obilježjima demografskog razvitka.

Slijedeće poglavlje »Stanovništvo i geografski okoliš« autor započinje izlaganjem o prirodnoj osnovi kao elementu naseljenosti određenog prostora. Pri tome polazi od konstatacije da je utjecaj prirodne osnove dominantna i temeljna komponenta u objašnjenju naseljenosti ekumene u prošlosti i sadašnjosti, a odvija se posredstvom klime, reljefa, tla, vode i prirodnih bogatstava. Posebno u tom sklopu analizira odnos klime i stanovništva (naseljenosti), ekološke sredine i stanovništva, reljefa i stanovništva, prirodnih bogatstava

i stanovništva, da bi zaključio sažetim prikazom pojedinih etapa ovisnosti stanovništva, o prirodnoj osnovi. Autor se, međutim, ne zadovoljava samo razmatranjem prirodne osnove naseljenosti, dakle aspektom primarnog interesa za geografte, već ide šire i dosljedno provodi sociogeografski pristup problemu. On analizira također i društvenu sredinu kao relevantan faktor naseljenosti polazeći pri tome od razmatranja relacije ekonomska razvijenost — stanovništvo (posebno s obzirom na obradu poljoprivrednu površinu, poljoprivrednu proizvodnju, prehranu čovječanstva, itd.). Otuda slijede izlaganja u svjetskim razmjerima, regionalno veoma diferenciranog i kompleksnog problema prenaseljenosti, o seoskom i gradskom stanovništvu, tipovima urbanizacije i o kompleksnom odnosu stanovništva i tzv. ekološkog kompleksa.

Završno poglavlje pod naslovom »Kamo ide čovječanstvo« obuhvaća prikaz tipova regionalnog porasta stanovništva u svjetu, procjene kretanja stanovništva svijeta do kraja 20. stoljeća i tipove populacijsko-ekonomskih područja na Zemlji.

Knjiga je pisana lijepim i zanimljivim stilom, izvrsno je tehnički opremljena, statistička je građa prezentirana brojnim kartama i grafikonima, što sve omogućuje lakše razumijevanje ove složene problematike. Iako je knjiga namijenjena prvenstveno studentima geografije, stvarna je upotrebljivost knjige znatno šira. Ona je veoma korisna literatura svima onima, od studenata do profesora, koji se bave proučavanjem demografije uopće ili u svome radu dodiruju problematiku demografskih pojava i procesa. Kao takva predstavlja vrijedan prilog našoj demografskoj literaturi uopće, a naročito njezinom demogeografskom aspektu.

Alica Wertheimer-Baletić